

egy nagyobb munkálathoz, melyre az európai tudomány forrásait már egybegyűjtötte. Ha szerzünk e rendszeres munkát elkészítésére elszánná magát, még csak egyetlen kétségünkkel hozakodnánk elő. Helyesnek tartja-e, hogy egy idegen intézménynek a maga sajátos idejében és körülményei közt lejátszódó történeti fejlődését önkényesen, a keresztény időszámítás rájárába belégyötri? A mi 18-ik századunk határozatendjeje nem mérföldkő egyúttal a török nyomdászat történetében is. Helyesebb, ha az intézmények történetét magának az intézménynek fejlődése és alakulása szempontjából vizsgáljuk és vesszük tárgyalás alá. Mi bőségesen ki volnánk elégtve, ha BABINGER a tárgy minden oldalról való alapos kutatása után csak az IBRAHIM-kori nyomdászat történetének megírásával is — megajándékozná az európai tudományt!

ZSINKA FERENC.

Trócsányi Zoltán: *Régi magyar nyomtatványok változatai.* (Különlenyomat az Akadémiai Értesítő 1918. évf. 6—8. füzetéből.) Budapest (1918) Hornyánszky Viktor. 8°. 8 l.

TRÓCSÁNYI Zoltán ezen értekezésben több új adalékkal járul ahhoz a régi magyar nyomtatványoknál meglehetősen gyakran előforduló jelenséghez, hogy ugyanazon mű különböző példányai több-kevesebb szedésbeli eltérést tüntetnek fel. Ily szedésváltozatra már előtte is rámutattak bibliografusaink, de hajlandók voltak a változatok alapján különböző kiadásokról beszélni. TRÓCSÁNYI volt nálunk az első, aki az egymástól némiképp eltérő példányokban nem lát külön kiadásokat, hanem pusztán változatokat s ezzel öntudatlanul arra a helyes útra terelte a kérdést, melyet a külföld fejlettebb nyomdatörténeti kutatása már régóta követ. E különös jelenséggel legbehatóbban Gustav MILCHSACK foglalkozott, akinek a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 1896. évfolyamában megjelent *Doppeldrucke* c. dolgozatát TRÓCSÁNYI figyelmébe ajánljuk.

MILCHSACK meghatározása szerint az ikernyomtatványok oly kiadások, melyeknek egyes példányai, noha általában azonosak, a részletekben egymástól sokban különbözhetnek. Az ikernyomtatványok eltéréseinek többféle magyarázatát kísérelték meg. Azonos tartalmú apró, főleg egylevelű nyomtatványoknál a variánsok már az inkunábulumkorszakban is elég gyakoriak. Ez esetekben az eltérések onnan magyarázhatók, hogy a könyvnyomtatók idő- és munkamegtakarítás kedvéért a levonatokat az egyetlen sajtóba helyezett 2—4-féle szedésről egyszerre 2—4 példányban állították elő s ezzel a szükséges példány-

számot fél- vagy negyedannyi idő alatt készítették el, mint hogyha egyetlen szedéssel dolgoztak volna. Természetesen az ilyen többes szedésről előállított nyomtatványok meghaladják az ikernyomtatványok fogalmát, melynek lényeges jegye, hogy csak némileg változtatott azonos szedésről készült levonatok. Hogy a későbbi, főleg a XVI. század óta meglehetősen gyakori ikernyomtatványok is ily módon keletkeztek, az MILCHSACK szerint csak oly kisebb nyomtatványoknál tételvezhető fel, melyekből legalább 2 teljes példányt lehet egy gépen egyszerre előállítani. Épen azért nagyobb, 10—100 s még ennél is több ívből álló ikernyomtatványoknál e jelenséget, mely különben is rendszerint csak bizonyos ívekre terjed ki, MILCHSACK szerint azzal magyarázták, hogy csakis ezeket a változatokat tartalmazó íveket állították elő többféle szedésről, miután az illető ívekben maradt hibákat még idejében észrevették s így a hibás ívek újryanomását elhatározhatták. Az ikerívek ez esetben úgy származtak, hogy a kiadó nem akarva eldobni a már kinyomatott íveket, azokat szintén értékesítette. Egy harmadik magyarázat szerint a könyvnyomtatók, akik a XVI—XVII. században rendszerint egyúttal könyvkereskedők is voltak, a kelendőbbnek ígérkező kiadványok szedését hosszabb ideig állva hagyták, hogy szükség esetén újabb lenyomatokat készíthessenek s ez alkalmossal a szerzővel revideáltatták a szöveget. Ez a feltevés azonban, MILCHSACK szerint, csak kisebb nyomtatványok esetében állhat meg, mivel a legtöbb nyomda sokkal csekélyebb betűkészlettel rendelkezett, semhogy akár egy 25 íves könyvbe dolgozott anyagot is hosszabb ideig hevertethetett volna. Viszont igen tetszetős és sok esetben helytálló magyarázatnak tartja MILCHSACK GUSTAV DEDERDING véleményét, aki FISCHART *Nacht Rab*-jának variánsait ú. n. sajtókorrektura következményeinek vélte. A sajtókorrektura a szövegjavításnak az a módja, hogy a nyomtatás folyamán észrevett hibákat rögtön a sajtóba helyezett szedésben kiigazítják s ennek folytán a kiadás, noha egy szedésről és egyfolytában készült, kétféle szövegből áll, melyek egy része hibás, más része hibátlan. Véleményem szerint ily módon magyarázhatók azok a szedésbeli változatok, melyeket TRÓCSÁNYI szenci MOLNÁR ALBERT zoltárfordításainak 1642. évi oppenheimi kiadásában kimutatott, vagy amelyekre HORVÁTH IGNÁC mutatott rá a *Bányász-csákány* c. mű példányainál, míg a HELTAI *Új testamentomá*-nak és *Háló*-jának változatait a TRÓCSÁNYI feltevése magyarázza meg a legelfogadhatóbb módon.

Ami már most a jelen dolgozatban közölt új ikernyomtatványt,

CZEGLEDI Istvánnak *A megtért bűnösnek a lelki harcban való bajvivásáról* c. művét illeti, TRÓCSÁNYINAK azt a véleményét, hogy a munkát szerzője először egykötetesre tervezte, de azután jobbnak látta két kötetre felosztani, mint igen valószínűt elfogadhatjuk, de azért nem szükséges az ú. n. TODORESZKU-töredékben korrektura-levonatot látni, mert ép-úgy lehetséges, hogy kinyomatott, de a mű kettéosztása következtében félredobott ívek egyikével van dolgunk, melyet hulladékpapírosként kötésbélésre használt fel a könyvkötő.

LUGASY PÉTER.